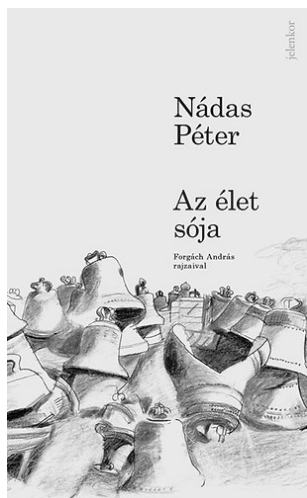

FÖRKÖLI GÁBOR

Sótlanság

NÁDAS PÉTER: AZ ÉLET SÓJA

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2016
116 oldal, 2999 Ft

”

Nádas Péter kis esszékötete olyan könyv, amellyel még vitatkozni sem lehet. Nem azért okoz csalódást, mert súlyos tévedéseken alapszik, hanem mert nyomát sem leljük benne olyan erős állításnak, amely magán viselné az írói személyiség bélyegét vagy akár egy izgalmas gondolkodói pálya ismertető jeleit. Azt nem állítanám, hogy *Az élet sóját* olvasva nem tanultam semmi újat, viszont mindaz, amit megtudtam belőle, tényszerű tudás, amely történeti, földrajzi, városfejlesztési információkat foglal magába, de szinte semmit nem árul el Nádas észjárásáról, emberképéről vagy éppen írói nagyságáról.

Az eredetileg a litera.hu-n napló formájában megjelent esszé egy sóbányászatból élő baden-württembergi kisváros, Schwäbisch Hall késő középkori-kora újkori történetéből villant fel epizódokat, és a város megélhetését képező só kitermelésétől egészen a reformáció megjelenéséig jut el. Ha mégis meg kellene határozni, hogy mi a könyv gondolatának vezérfonala, akkor a következőket mondhatnánk: Nádas azt mutatja be a német kisváros példáján, hogy miként fonódnak össze gazdasági, teológiai és politikai szempontok egy emberléptékű közösség önállósodási törekvéseiben. Schwäbisch Hall a sónak köszönhetően tisztas jómódra tesz szert, és igyekszik, amennyire lehet, megszabadulni feudális és egyházi fennhatóságaitól. Nem látok különösebben semmiféle elméleti vagy ideológiai elköteleződést a szövegben – Nádas amúgy is idegenkedik az ilyesmitől –, ám annyi bizonyos, hogy a szerző különös figyelmet szentel a kapitalizmus születésének, amelynek kapcsán arra hívja fel a figyelmünket, hogy milyen érdekesen mosódik össze az emberi lényben a testi libidó a *libido dominandival*, vagyis a hatalom utáni áhítozással és a bírvágygal. A történet végpontja Johannes Brenz, a Luther tanait követő reformátor megérkezése, akinek programja megvalósítani látszik a város tudatos és tudattalan törekvéseit. A tudományos szakmunkák tükrében is elmondható, hogy Nádas pontosan vázolja fel, hogy milyen óvatos reformátor volt Brenz,

mennyit tett a lutheri szellemiséget követve a fiúk és a lányok oktatásáért, hogy a német parasztháborúban ellenezte a parasztnak mozgalmát, de intette a győzteseket, hogy legyenek kíméletesek a legyőzöttekkel; abban is a megismerhető történelmet követi a szerző, amikor leírja, hogy Brenz korlátozni igyekezett a boszorkányüldözéseket, ugyanis babonaságnak ítélte, hogy a természeti csapásokért egyesek a boszorkányokat okolják; ugyanakkor azt is vallotta, meg kell büntetni, aki azt állítja magáról, hogy az ördöggel cimborál.

Ha valamifajta célulvűséget keresünk a könyvben – vagyis ha értelmesnek tartjuk a kérdést, hogy mégis mit akart nekünk ezzel a könyvvel Nádas mondani –, akkor talán azt a konklúzióknak is beillő észrevételt kellene kiemelnünk az esszé végéről, amely szerint Brenz különösen toleráns reformátor volt. Ahelyett, hogy ő és társai az önhitt újítók barbárságával rombolták volna le a régi rend fizikai és szellemi értékeit, az emberi életet és a kulturális javakat megillető tisztelettel és kellő pragmatizmussal láttak hozzá a kisváros reformációjának, amely szellemi és anyagi értelemben is egy fénykort hozott magával. Mintha a világ Max Weber-i „varázstalanítása” jegyében, sőt a felvilágosodás előzményeként egy csapásra ment volna végbe ez a megújulás, amit több okból is nehezen hiszünk el Nádasnak. Egyrészt könyve is mintha azt sugallná, hogy a városka esete csodaszámba menő kivétel, afféle zárvány, amelyet nem magyaráznak meg tökéletesen a történelem törvényszerűségei. Fogadjuk el, hogy Nádas tisztaban volt azzal, hogy példázata nem tipikus történet. Elsősorban azonban a részletek hitelességével van a gond.

Nádas a teológiai, dogmatikai árnyalatokat rosszul vagy egyáltalán nem érzékelteti; a tények kontextusát nem mindig tárja fel. Íme egy példa: „A lutheránusok a templomaikból mindent kidobáltak, csak a feszületet őrizték meg az oltáron” – írja azzal kapcsolatban, hogy a Schwäbisch Hall-i Szent Mihály dőmben az átlagosnál több kép maradt meg a reformáció után is, sőt az osszáríum koponyái is ott maradtak *memento mori*ként. Tudnunk kell azonban, hogy az evangélikusok nem voltak olyan dühödt ikonoklaszták, mint a helvét (svájci) reformáció hívei. Noha előfordultak hasonló akciók náluk is, és persze a képeket őrző templomaik is valamivel szerényebbek a katolikusok belső tereinél, a német reformáción belül sokféle vélekedés élt egymás mellett ebben a kérdésben. Nádas csodálkozása tehát ebben a formában nem teljesen indokolt. Azt sem tartom szerencsésnek, hogy közvetlenül azelőtt, hogy elmesélné Johannes Brenz és Luther találkozását, a katolikus eukarisztiát egy olyan elképzeléssel veti össze, amelyet – bár Nádas nem nevezi meg – a helvét úrvacsorattal azonosíthatunk. Míg a katolikusok szerint a kenyér és a bor az Eukarisztiában Krisztus valóságos testvé és vérévé lényegül át, addig a svájci Zwingli és Kálvin szerint kizárólag lelki értelemben kell értenünk azt, hogy Jézus Krisztus teste és vére az Úrvacsora alkalmával jelen van a kenyér és a bor formájában. Nádas ez utóbbi nézetet írja le ahelyett, hogy Luther tanítását fejtené ki, amely szerint a kenyér és a bor színe alatt valóban jelen van Krisztus teste és vére, azonban a katolikusokkal ellentétben úgy gondolja, hogy a külső jelek – a kenyér és a bor – átlényegülése (transzszubsztanciációja) nem megy végbe. A szerző nem teszi explicitté, hogy az evangélikus Brenz szerinte mit gondolt ebben a kérdésben. Ám egyszerűen a gondolatok sorrendje félrevezetheti az olvasót.

Egy másik problematikus részlet már Brenz „felvilágosultságával” kapcsolatban merül fel. Mint említettem, Brenz Luther nyomán a lányok oktatását is fontosnak tartotta, olyan iskolát alapított a városban, amelybe fiúkat és lányokat egyaránt várt. Nádas erről így ír: „Az iskolát attól kezdve a ferencesek megmaradt vagyónából tartották fenn. S csak első látásra okozott

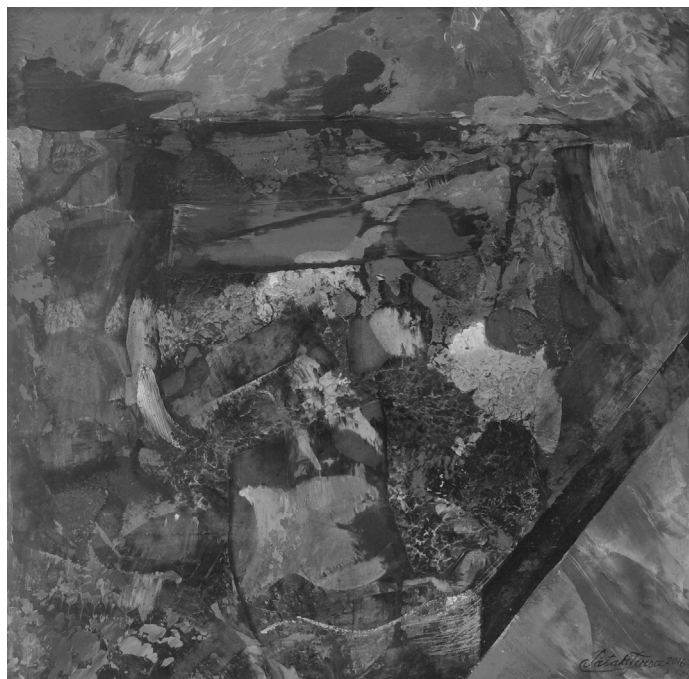
álmélgódást, hogy lányok is járhattak a latin iskolába, hogy írni és olvasni tudjanak latinul, hogy matematikával, teológiával vagy bármely más tudománnyal is foglalkozhassanak.” Ennek a kétségkívül jelentős fejleménynek az értékelése megint nem pontos. Bár Luther és az ő nyomában sok reformátor – pl. Bugenhagen vagy a lányok számára iskolai katekézist is író Johannes Agricola – valóban elemi érdekek tartották a fiúk mellet a leánygyermek oktatását is, és ezzel a lakosság alfabetizációját soha nem látott mértékben lendítették fel, túlzás azt mondani, hogy ez az oktatás a lányok számára is megalapozta volna a későbbi hozzáfértést a tudományos elmélyültségű, latin nyelvű tanulmányokhoz. Luther kétségtelenül forradalmi célja azt volt, hogy a lányok is *vagy* latinul, *vagy* az anyanyelvükön megtanulják olvasni az evangéliumot, megtanuljanak számolni, és elsajátítsák a hittani alapokat. Egyedülálló módon Luther a tehetségesebb nők számára a tudományos karriert is lehetségesnek tartotta, de az megint más kérdés, hogy ebből mi valósult meg. Az anyanyelvű liturgiára, éneklésre és bibliolvasásra nagy hangsúlyt fektető német reformáció iskoláiban a latitudást nyilván nem ugyanúgy követelték meg a lányoktól, mint a fiúktól, akik előtt nyitva volt a három szent nyelv – héber, görög, latin – ismeretét megkövetelő lelkipásztori, teológusi pálya is. A polgári származású lányok elsősorban tehát az anyanyelven történő írás-olvasást és a szintén német nyelvű éneklést sajátították el az elemi matematika mellett, miközben a humanista tudományokban jeleskedő nők többnyire – a katolikusokhoz hasonlóan – továbbra is kivételes helyzetű körökből, jellemzően az arisztokráciából kerültek ki.

Ezek természetesen apróságok. Felelőletésük részéről mégsem kekeckedés. Őszintén bevallom, hogy olyannyira nem látom a könyv intellektuális tétjét, hogy szinte jobb híján kapaszkodom ezekbe a lényegtelennek tűnő mozzanatokba (és persze azért, mert hivatásszerűen ún. régi magyar irodalommal foglalkozom). Az esszé műfaja mégiscsak az író és az olvasó közös gondolkodásának lenne a terepe. Lehet, hogy van ennek a könyvecskének valamilyen különleges létoka, azt azonban Nádas nagyon ügyesen elrejtja a szándékosan összekuszált olvasó elől. De vajon van-e joga azt tenni vele? A műfaj atyjának nevezett Montaigne látószólag ezt csinálja; már csak szkepticizmusa miatt is visszaretten kristálytisza tézisek megfogalmazásától, gyakran a témája sem világos: a fejezetcím azt ígéri, hogy kannibálokról lesz szó, ám az író többet foglalkozik az európai ember kegyetlenségeivel; máskor Vergilius verseit ígéri, de az öregkorról olvasunk megrendítő sorokat. Mégis megéri őt olvasni, mert közben rengeteget megtudhatunk arról, mit tekintett a reneszánsz kor tudásnak, és az egymásra halmozott közhelyek és az antik műveltséganyag ellenére olyan őszinteséggel és elevenség-gel sejlik fel a szövegben a szerző személyisége, mint addig csak kevésszer a világirodalomban. Nádasnál van ilyen tévállalás? Olvashatjuk-e könyvét egy én performanszaként? Határozottan állíthatom, hogy van ilyen törekvés a könyvecskében. A szövegben nem a publicista vagy a megszokott esszéíró Nádas beszél, hanem egy lelkes cicerone. Nádas ezúttal mintha egy olyan monomániás narrátori hangot akarna teremteni, mint amilyennel Krasznahorkai László könyveiben találkozhatunk. Csakhogy Krasznahorkainál a gyengébb monológok is egy idő után érdekesek lesznek, mégpedig a bennük lévő imponálóan részletes és hatalmas tudásanyag szuggesztív előadása és a mögötte testet öltő személyiség miatt. Nádas viszont, miközben a bennfentesség érzését akarja felkelteni, távol van attól, hogy a könyvébe belefektett kutatói munkájával lenyűgözzön.

Nádas idegenvezetője minden fejezet végén modorosan elköszön, izgalmas folytatást, a nagy következtetések levonását ígérve, ebből azonban szinte semmi nem valósul meg.

A könyv gondolatmenete szétforgácsolódik néhány nehezen vitatható, de semmitmondó tételben. Megtudhatjuk, hogy a város kocsmába járó férfiközössége meglehetősen macsó elvek szerint élte életét, és természetesen lebuzították azt, aki nem verekedett, és természetesen verekedtek. A heteronormativitás kipécézéséhez azonban Nádas nem társít semmilyen revelatív tényt vagy történetet, amely plasztikussá tenné érveit, megelégszik egy gondolkodásbeli klisé felmondásával. Ugyanígy a semmitmondás csapdájába esik a szerző, amikor a városi büntetés-végrehajtás rendjében a helyettesítő áldozat rítusát veszi észre, vagy amikor a harangozás liturgiai rendjét a harmónia és a kontinuitás vágyával magyarázza.

Nádas tehát miközben írói szabadságával nem élt, könyvében gyenge állításokat fogalmazott meg, és azokat is nem egyszer súlytalan érvekkel támasztotta alá. Persze így is kulturált, szép szöveg született, ám a *Párhuzamos történetek* szerzője számára ez nem dicséret. Pogányi Péter *Az élet sóját a Revizoron* „kedves kis könyvnek” nevezte. Talán bele sem gondolt abba, hogy ennél gonoszabbat nehezen írhatott volna egy olyan könyvről, amelynek címlapjára Nádas Péter nevét nyomtatták.

PATAKI FERENC: SZÜLETÉSTŐL HALÁLIG